

PROFESINIŲ SAJUNGŲ VEIKLOS LAISVĖ: TEISINĖS GARANTIJOS IR BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ

DAIVA PETRYLAITĖ

<https://orcid.org/0009-0006-0595-7970>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedros profesorė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius, Lietuva

Tel. + 370 5 236 6170

El. paštas daiva.petrylaite@tf.vu.lt

VIDA PETRYLAITĖ

<https://orcid.org/0009-0001-4045-5486>

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto

Privatinės teisės katedros docentė

Socialinių mokslų (teisė) daktarė

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius, Lietuva

Tel. + 370 5 236 6170

El. paštas vida.petrylaite@tf.vu.lt

ĮVADAS

Šio straipsnio tematiką ir mokslinio tyrimo objekto pasirinkimą visų pirma lemia ypatingas leidinio sumanymas ir dedikacija. Darbo ir socialinė teisė yra gana izoliuotos teisės šakos, jei kalbame apie jų sąsajas su baudžiamąja teise. Akivaizdu, kad privatinei teisei priskiriamose teisės šakose dažniausiai veikia civilinė, turtinė, atskirais atvejais – administracinė atsakomybė, o baudžiamosios atsakomybės taikymas yra ne tik retas, bet iš pirmo žvilgsnio kone neįtikėtinas dalykas. Kaip tik todėl siekis rasti aiškią ir aktualią darbo teisės „susitikimo“ su baudžiamosios teisės problematika sritį tapo nemenku iššūkiu. Pabrėžtina, kad šiuo metu galiojančiame Baudžiamajame kodekse (toliau – BK) yra numatytos tik dvi nusikalstamos veikos, kuriomis kėsinamasi į asmens socialines teises: tai darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimai (BK 176 straipsnis)

ir trukdymas profesinių sąjungų veiklai (BK 177 straipsnis). Pastaroji baudžiamojo įstatymo nuostata sulaukė didesnio autorių dėmesio tiek dėl specifinio teisinio gėrio, į kurį kėsiamasi trukdant profesinių sąjungų veiklai, tiek dėl iki šiol nesamos šios problematikos mokslinės analizės tarpšakiniu teisiniu požiūriu. Pasirodo, ši BK 177 straipsnyje nurodyta nusikalstama veika ne tik nėra sulaukusi išsamesnio teisės mokslininkų dėmesio (Švedas ir kt., 2022, p. 171), bet jau ilgą laiką nebuvo taikyta ir baudžiamosios teisės praktikoje. Mokslinio tyrimo „Baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sistemiskumo iššūkiai“ (Švedas ir kt., 2022, p. 79) vykdytojai nurodo, kad nuo 2000 m. buvo parengta tik viena Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) apžvalga, skirta visgi ne BK 177 straipsnyje, bet BK 176 straipsnyje nurodytos nusikalstamos veikos, t. y. darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimų, tyrimui baudžiamosiose bylose aptarti (LAT apžvalga, 2018). Šiame šaltinyje pabrėžiama, kad per laikotarpį nuo 2003 m. gegužės 1 d. iki 2020 m. gruodžio 31 d. LAT išplėstinės kolegijose nutartyse tiesiogiai nebuvo vertinamos kai kurios BK Specialiosios dalies nuostatos, tarp jų – XXVII skyrius „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens socialinėms teisėms“, vadinasi, ir BK 177 straipsnis. Tokią praktinę situaciją baudžiamosios teisės ekspertai vertina kaip leidžiančią daryti prielaidą, kad „kriminalizacija kaip baudžiamosios teisės priemonė kartais naudojama ne siekiant apsaugoti ginamą vertybę, o norint nuraminti visuomenę ir parodyti, kad su tam tikru reiškiniu yra kovojama“, taigi remiantis šiuo argumentu siūloma dekriminalizuoti kai kurias nusikalstamas veikas, kaip antai trukdymą profesinių sąjungų veiklai (BK 177 straipsnis) (Švedas, 2012; Švedas ir kt., 2022, p. 172).

Su tokia baudžiamosios teisės ekspertų pozicija tikrai nesutinka ir visiškai priešingą nuomonę išsako Lietuvoje veikiančių profesinių sąjungų atstovai. Profesinių sąjungų dėmesio ir labai palankaus vertinimo sulaukė prieš keletą metų Kauno apygardos teisme priimta nutartis Nr. 1A-36-397/2021, kuria buvo palikta galioti Kauno apylinkės teismo nuosprendžiu Nr. 1-398-737/2020 paskirta bausmė fiziniam asmeniui už baudžiamąjį nusižengimą, numatytą BK 177 straipsnyje. Šių teismų pozicijai pritarė ir LAT, kuris, išnagrinėjęs nuteistojo asmens kasacinį skundą, paliko galioti žemesnės instancijos teismų sprendimus (LAT nutartis Nr. 2K-7-697/2022). Profesinių sąjungų atstovai dar iki minėtos LAT nutarties priėmimo džiaugėsi tam tikru proveržiu Lietuvos baudžiamųjų bylų praktikoje taikant BK 177 straipsnį ir akcentavo, kad iki šiol menka atitinkama teismų praktika anaipol nereiškia, kad visai neegzistuoja toks reiškinys kaip trukdymas profesinėms sąjungoms ir jų nariams užsiimti teisėta darbuotojų atstovavimo veikla, bet dažniausiai tiesiog įrodymų stoka nesudarydavo galimybių atlikti sėkmingus ikiteisminius tyrimus ir bylos nepasiekdavo teismų (Pirmą kartą Lietuvos..., 2021).

Šiame straipsnyje siekiama atskleisti esminius profesinių sąjungų veiklos laisvės aspektus – jos užtikrinimą teisinėmis priemonėmis, įskaitant baudžiamąją atsakomybę. Siekiant šio tikslo straipsnyje yra aptariami: nacionaliniai ir tarptautiniai asociacijų

laisvės ir profesinių sąjungų veiklos principai, daugiau dėmesio skiriant konstituciniams šių principų pagrindams; specifinė atsakomybės rūšis – baudžiamoji atsakomybė už trukdymą profesinių sąjungų veiklai. Taigi, šio tyrimo objektas yra BK 177 straipsnyje numatyta baudžiamoji veika, kuria kėsinama į teisėtą profesinių sąjungų veiklą, ir jos reikšmė profesinių sąjungų veiklos (kartu ir asociacijų) laisvės principo užtikrinimui. Atliekant šį tyrimą buvo sistemiškai analizuojama teisinių šaltinių (oficialių dokumentų, teismų praktikos) informacija, susijusi mokslinė literatūra.

Asociacijų laisvės principas ir profesinių sąjungų veiklos (jų steigimo, atsakomybės, kompetencijų) klausimai yra sulaukę Lietuvos teisės mokslininkų dėmesio. Šiuos klausimus yra nagrinėję tokie mokslininkai kaip D. Petrylaitė, N. Kasiliauskas, R. Krausauskas. Šio straipsnio idėja – pažvelgti į asociacijų laisvės ir profesinių sąjungų veiklos garantijas konkrečiu aspektu ir įvertinti baudžiamosios atsakomybės taikymo už specifinę nusikalstamą veiką – trukdymą profesinių sąjungų veiklai prielaidas. Šis aspektas dar nėra sulaukęs pakankamo tyrėjų dėmesio, tuo labiau ir praktiniai šio reiškinio aspektai (reikšminga teismų praktika) susiformavo palyginti neseniai.

1. KONSTITUCINIS ASOCIACIJŲ LAISVĖS PRINCIPAS – PROFESINIŲ SĄJUNGŲ VEIKLOS GARANTAS

Darbuotojų ir darbdavių teisė vienytis į organizacijas ir kitus junginius grindžiama tuo pačiu pagrindu – asociacijos laisve, kuri yra laikoma vienu iš pagrindinių kolektyvinės darbo teisės principų. Asociacijų laisvės principas yra sudedamoji konstitucinio principo laisvai jungtis į bendrijas, politines partijas ir asociacijas dalis. Šį principą užtikrina ne vienas tarptautinis dokumentas ir kone visų užsienio valstybių konstitucijos. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 35 straipsnyje įtvirtinta piliečių teisė vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams, o to paties straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas), aiškindamas konstitucinį asociacijų laisvės principą, yra pažymėjęs, kad konstitucinė teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas yra daugialypė, jos turinį sudaro teisė steigti bendrijas, politines partijas ar asociacijas, teisė į jas įstoti ir dalyvauti jų veikloje, taip pat teisė nebūti bendrijų, politinių organizacijų ar asociacijų nariu bei teisė išstoti iš šių susivienijimų. Taigi Konstitucijoje laiduojama teisė savo valia nuspręsti – priklausyti ar nepriklausyti kuriai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Konstitucijos 35 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintose sąvokose „bendrija“, „politinė partija“, „asociacija“, taip pat šio straipsnio 3 dalyje įtvirtintoje sąvokoje „kitos politinės ir

visuomeninės organizacijos“ yra išreikšta susivienijimų, savanoriškumo pagrindu steigiamų jų narių poreikiams politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse tenkinti, įvairovė. Asmenys, siekdami įgyvendinti savo teises ir interesus politinėje, ekonominėje, kultūrinėje, socialinėje ir kitose gyvenimo srityse, gali jungtis į įvairius susivienijimus, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Pabrėžtina, kad Konstitucijoje laiduojama teisė laisvai vienytis į įvairias bendrijas, politines partijas, asociacijas reiškia, jog asmuo šią konstitucinę teisę įgyvendina arba jos neįgyvendina laisva valia. Konstitucijos 35 straipsnio 2 dalyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. Tai – konstitucinė garantija, ginanti asmenį nuo prievolės priklausyti kokiam nors susivienijimui prieš savo valią. Asmens laisva valia – pamatinis narystės įvairiose bendrijose, politinėse partijose, asociacijose principas. Šio konstitucinio principo turi būti laikomasi teisės aktuose reglamentuojant visų rūšių susivienijimų steigimą ir veiklą, narystės juose santykius, nepriklausomai nuo to, kokių teisėtų tikslų šie susivienijimai siekia (Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris dirbtinai arba nepagrįstai suvaržytų susivienijimų steigimo laisvę ir veiklą, nes taip būtų pažeista konstitucinė vertybė – teisė į susivienijimus (asociacijų laisvė). Konstitucija pripažįsta ir palaiko susivienijimų, kaip viešai veikiančių institucionalizuotų interesų grupių, įvairovę. Antai kai kurioms susivienijimų rūšims, pavyzdžiui, profesinėms sąjungoms, Konstitucijoje yra nustatytas ir atskiras teisinis reguliavimas (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas). Savo ruožtu Konstitucijoje įtvirtinta asociacijų laisvė, taip pat profesinių sąjungų kūrimosi ir veikimo laisvė, suponuoją tai, kad šie susivienijimai gali, laikydamiesi įstatymų, savarankiškai nustatyti *inter alia* savo organizacinę struktūrą, įvairias pareigas (*inter alia* vadovaujamas), taip pat jų užėmimo tvarką (Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas).

Konstitucijos 50 straipsnyje deklaruojama profesinių sąjungų teisė laisvai kurtis ir veikti savarankiškai, taip pat pabrėžiama, kad šios asociacijos steigiamos konkrečiam tikslui – ginti darbuotojų profesines, ekonomines bei socialines teises ir interesus. Interpretuodamas šias Konstitucijos nuostatas, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad profesinės sąjungos yra savanoriškos ir savarankiškos darbuotojų organizacijos. Į profesinę sąjungą darbuotojai stoja tam, kad galėtų geriau, tai yra organizuotai, ginti savo teises. Asmuo, stodamas į profesinę sąjungą, laisva valia pasirenka šią organizaciją kaip vieną iš savo darbo teisių bei interesų gynimo formų. Teismas taip pat pabrėžia, kad darbdaviui, jo įgaliojamam atstovui draudžiama sąlygoti priėmimą į darbą arba siūlyti išlaikyti darbo vietą reikalaujant, kad darbuotojas nestotų į profesinę sąjungą ar išstotų iš jos (Konstitucinio Teismo 1999 m. sausio 14 d. nutarimas). Konstitucinis Teismas, plėtodamas savo doktriną dėl profesinių sąjungų teisinio statuso ir veiklos, yra kons-

tatavęs ir tai, kad Konstitucijos 50 straipsnis yra susijęs su Konstitucijos 35 straipsniu, kuriame laiduojama piliečių teisė laisvai vienytis į bendrijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Konstitucijoje įtvirtinti profesinių sąjungų statusas ir pagrindiniai veiklos principai, kartu su Konstitucijos preambulėje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu bei Konstitucijoje įtvirtintu Lietuvos valstybės demokratiniu pobūdžiu, suponuoja profesinių sąjungų autonomiškumo valstybės ir jos institucijų atžvilgiu principą. Konstitucinio Teismo nuomone, Konstitucijos 50 straipsnio 1 dalies nuostata, jog profesinės sąjungos kuriasi laisvai ir veikia savarankiškai, *inter alia*, reiškia, kad profesinės sąjungos yra nepriklausomos nuo valstybės valdžios, kitų valstybės institucijų, nuo darbdavių ir jų organizacijų, kitų organizacijų. Tik laisvai susikūrusios ir nepriklausomai nuo valstybės valdžios, kitų valstybės institucijų, nuo darbdavių ir jų organizacijų, kitų organizacijų veikiančios profesinės sąjungos gali ginti darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus. Pagal Konstituciją, negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kuris varžytų ar paneigtų profesinių sąjungų konstitucinę teisę kurtis laisvai ir veikti savarankiškai ginant darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises bei interesus (Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas).

Iš Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo suformuluotos konstitucinės doktrinos išplaukia ypatinga profesinių sąjungų, kaip asociacijų, paskirtis – darbuotojų profesinių, ekonominių ir socialinių teisių bei interesų gynėjo vaidmuo (Lietuvos konstitucinė teisė, 2022, p. 408). Profesinės sąjungos, atstovaudamos darbuotojams darbdavio, ekonominės veiklos šakos ar nacionaliniu lygmeniu, turi išimtines teises vesti kolektyvines derybas su darbdaviais ir jų organizacijomis dėl kolektyvinių sutarčių sudarymo, inicijuoti kolektyvinius darbo ginčus dėl interesų ir rengti streikus ar kitas masinio poveikio priemones (piketus, demonstracijas).

Akivaizdu, kad toks profesinių sąjungų teisinis statusas, jų funkcijų ir kompetencijų bei atsakomybių visuma suponuoja specialiosios, ypatingos teisinės apsaugos mechanizmo poreikį, be kita ko, ir veiksmingų teisinės atsakomybės už profesinių sąjungų veiklos trikdymą priemonių.

2. TARPTAUTINIAI TEISINIAI STANDARTAI, UŽTIKRINANTYS PROFESINIŲ SĄJUNGŲ TEISES IR VEIKLOS GARANTIJAS

Atskirus darbo teisinių santykių institutus reglamentuoja ne tik nacionaliniai, bet ir tarptautiniai teisės aktai. Vieni iš šių tarptautinių standartų nustato tam tikras veikimo gaires, kiti išreiškia fundamentalias visuotinai pripažįstamas ir saugomas vertybes, o dar kiti sukuria įpareigojamąsias taisykles, kurios nustato atitinkamas prievoles tiek valsty-

bėms, tiek atskiriems darbo santykių dalyviams. Kalbant apie profesinių sąjungų kūrimosi laisvę ir šių organizacijų teisę nevaržomai veikti pagal savo kompetenciją, svarbus yra ir tarptautinis asociacijų laisvės principas, kuris, kaip minėta, yra nepriklausomo ir veiksmingo profesinių sąjungų tikslų įgyvendinimo pamatas.

Tarptautiniu lygmeniu bene pirmą kartą visuotinai teisė steigti ir jungtis į profesines sąjungas buvo pripažinta 1948 metų Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje (23 straipsnio 4 dalis). Tais pačiais metais šią teisę įtvirtino ir jos turinį patikslino Tarptautinė darbo organizacija (toliau – TDO), priimdama konvenciją Nr. 87 „Dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo“. Ši konvencija ne tik garantuoja darbuotojų teisę steigti profesines sąjungas ir į jas jungtis (2 straipsnis) bei užtikrina šių organizacijų veiklos laisvę (3 straipsnis), bet kartu įpareigoja valstybes, ratifikavusias konvenciją, imtis visų reikiamų bei tinkamų priemonių, užtikrinančių darbuotojų bei darbdavių galimybes laisvai naudotis teise jungtis į organizacijas (11 straipsnis). Čia svarbu pažymėti, kad konvencija Nr. 87 yra priskiriama prie vadinamųjų fundamentalių TDO konvencijų¹. Lygiai po metų, 1949-aisiais, TDO priėmė dar vieną profesinių sąjungų teises užtikrinančią ir vėliau fundamentalia pripažintą konvenciją Nr. 98 „Dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo“. Ši konvencija sukuria tam tikrą teisės jungtis į profesines sąjungas garantijų mechanizmą ir tokiu būdu užtikrina veiksmingą konvencijoje Nr. 87 įtvirtintos fundamentalios darbuotojų teisės įgyvendinimą. Konvencijos 1 straipsnyje nurodoma, kad darbuotojai turi būti tinkamai ginami nuo diskriminacijos veiksmų, neleidžiančių jiems jungtis į organizacijas darbe, t. y. ginami nuo veiksmų, kuriais norima: a) darbuotoją priimti į darbą arba palikti jį dirbti su sąlyga, kad jis nestos į profesinę sąjungą arba išstos iš jos; b) atleisti darbuotoją arba padaryti jam žalos kitokiu būdu dėl jo narystės profesinėje sąjungoje ar dalyvavimo jos veikloje ne darbo metu, arba, esant atitinkamam darbdavio sutikimui, ir darbo metu. Beje, konvencijos 2 straipsnyje įtvirtinta, kad profesinės sąjungos turi būti tinkamai ginamos nuo bet kokio jų pačių, jų agentų arba narių kišimosi į jų steigimo, veiklos ir valdymo reikalus, o tokiais neteisėtais veiksmais laikomi veiksmai, kuriais skatinama steigti profesines sąjungas, vadovaujamas darbdavių arba jų organizacijų, taip pat remti profesines sąjungas finansiškai ar kitokiu būdu norint, kad šios organizacijos būtų kontroliuojamos darbdavių arba jų organizacijų. Šios fundamentaliosios profesinių sąjungų steigimosi ir veiklos garantijos vėliau buvo pakartotos ir įtvirtintos kituose tarptautiniuose teisės aktuose: Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto (1966 m.) 22 straipsnyje, Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto (1966 m.) 8 straipsnyje.

1 Fundamentalsiosios TDO konvencijos gina pagrindines žmogaus teises darbe, todėl kiekviena valstybė TDO narė privalo įgyvendinti šių konvencijų standartus ir yra raginamos skubos tvarka ratifikuoti šias konvencijas. Lietuva konvenciją Nr. 87 ratifikavo 1994 m. ir šiuo metu yra ratifikavusi 9 iš 11 fundamentaliųjų konvencijų.

Regioninio lygmens tarptautiniai teisės aktai taipogi pripažįsta ir užtikrina darbuotojų asociacijos laisvę. Antai Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (1950 m.) (toliau – Konvencija) 11 straipsnyje įtvirtinta asmenų teisė jungtis į asociacijas, rengti taikius susirinkimus ir *expressis verbis* įvardijama teisė steigti ir jungtis į profesines sąjungas. Šiame straipsnyje, be to, nurodoma, kad negali būti taikomi jokie naudojimosi šia teise apribojimai, išskyrus atvejus, kuriuos nustato įstatymas ir kurie yra būtini demokratinėje visuomenėje valstybės ar visuomenės saugumo interesais, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti gyventojų sveikatą ir dorovę ar kitų asmenų teises bei laisves. Konvencijoje garantuojamas profesinių sąjungų steigimosi ir veiklos teises detalizuoja specializuota tarptautinė sutartis – Europos socialinė chartija (1961 m.), kuri buvo peržiūreta ir 1996 m. priimta Europos socialinė chartija (pataisyta). Chartijos 5 straipsnyje garantuojama darbuotojų, siekiančių apsaugoti savo ekonominius ir socialinius interesus, teisė laisvai jungtis į nacionalines ir tarptautines organizacijas, o valstybės narės įpareigojamos savo nacionalinės teisės normomis nevaržyti šios laisvės arba netaikyti tų normų taip, kad minėtoji laisvė būtų varžoma.

Profesinių sąjungų steigimosi ir veiklos klausimus ne kartą yra sprendęs Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – Teismas, EŽTT). Teismo jurisprudencijoje per keletą dešimtmečių buvo suformuluotos svarbios profesinių sąjungų teisių garantijos:

- 1) Teismas pripažino, kad pažeidžiama teisė jungtis (ar atsisakyti jungtis, – negatyvusis asociacijų laisvės aspektas) į nacionalines profesines sąjungas tada, kai teisės aktai leidžia darbdaviams ir profesinėms sąjungoms susitarti dėl vadinamųjų *closed-shop* (angl.) susitarimų, kurių pagrindu atitinkamos įmonės darbuotojams keliamas reikalavimas priklausyti minėtajai susitarimą sudariusiai profesinei sąjungai (*Young, James and Webster v. the United Kingdom*, 1981-08-13; *Sorensen and Rasmussen v. Denmark*, 2006-01-11, Didžioji kolegija); pažeidimu buvo pripažinta ir tokia situacija, kai iš norinčio dirbti taksi vairuotoju ir neprarasti vairuotojo pažymėjimo asmens buvo reikalaujama priklausyti konkrečiai profesinei sąjungai (*Sigurdur A. Sigurjónsson v. Iceland*, 1993-06-30);
- 2) profesinių sąjungų teisių pažeidimu, kartu ir profesinių sąjungų narių diskriminavimu, Teismas pripažįsta ir tokius atvejus, kai dėl aktyvaus dalyvavimo organizacijos veikloje (kaip antai streikuose, piketuose ir pan.) iš darbo atleidžiami profesinei sąjungai priklausantys darbuotojai (*Danilenkov and Others v. Russia*, 2009-07-30; *Tek Gıda İş Sendikası v. Turkey*, 2017-04-04);
- 3) trukdymu naudotis teise jungtis į profesines sąjungas pripažįstamas ir imperatyvus *ex tunc* kolektyvinių sutarčių anuliavimas. Teismas pažymėjo, kad teisė kolektyviai derėtis su darbdaviu yra vienas iš esminių teisės jungtis į profesines sąjungas elementų (*Demir and Baykara v. Turkey*, 2008-12-12).

Šie EŽTT jurisprudencijos pavyzdžiai leidžia teigti, kad tarptautiniai teisiniai standartai kalbant apie profesinių sąjungų steigimosi ir veiklos laisvę yra interpretuojami gana plačiai ir šios laisvės pažeidimams priskiriamos ir tokios situacijos, kurios tiesiogiai iš pirmo žvilgsnio lyg ir nėra susijusios su profesinės sąjungos steigimu ir naryste jose, bet yra glaudžiai susijusios su profesinių sąjungų vykdoma veikla, jų funkcijomis ir misija – atstovauti darbuotojams santykyje su darbdaviu. Svarbu ir tai, kad Teismas labai atidžiai vertina tokias situacijas, kai ne tik trukdoma stoti į profesines sąjungas, bet ir kada iš darbuotojų yra atimamas pasirinkimas ir jie verčiami dėl geresnių darbo sąlygų ar darbo sutarties sudarymo priklausyti profesinei sąjungai, t. y. pažeidžiamas negatyvusis asociacijų laisvės aspektas.

Kalbant apie Europos Sąjungą reikia paminėti, kad pagal Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 152 straipsnį Europos Sąjunga, atsižvelgdama į nacionalinių sistemų įvairovę, pripažįsta ir remia socialinių partnerių vaidmenį savo lygiu, palaiko socialinių partnerių dialogą, kartu gerbdama jų savarankiškumą. Nors Europos Sąjunga, laikydamasi Sutarties 153 straipsnio nuostatų, remia ir papildo valstybių narių veiklą, *inter alia* atstovavimo darbuotojų ir darbdavių interesams bei šių interesų ir bendrų sprendimų kolektyvinio gynimo srityje, bet pagal šio straipsnio 5 dalį Europos Sąjunga neturi kompetencijos spręsti klausimų dėl teisės jungtis į asociacijas, teisės streikuoti arba teisės imtis lokautų. Šių teisių įgyvendinimas išimtinai paliekamas nacionalinei valstybių narių kompetencijai. Savo vertybinę požiūrį į asociacijų laisvės principą ir jo įgyvendinimą darbo santykiuose Europos Sąjunga labai aiškiai deklaruoja Pagrindinių teisių chartijoje: kiekvienas turi teisę laisvai rinktis į taikius susirinkimus, taip pat laisvę jungtis kartu su kitais į visų lygių asociacijas, ypač politikos, profesinėje ir pilietinėje srityse, įskaitant teisę steigti profesines sąjungas ir stoti į jas ginti savo interesų (12 straipsnis); darbuotojams ar jų atstovams turi būti garantuota atitinkamo lygmens informacija ir konsultacijos reikiamu laiku Sąjungos ir nacionalinės teisės aktų bei praktikos nustatytais atvejais ir sąlygomis (27 straipsnis); darbuotojai ir darbdaviai arba atitinkamos jų organizacijos pagal Europos Sąjungos teisę ir nacionalinius teisės aktus bei praktiką turi teisę derėtis ir atitinkamu lygiu sudaryti kolektyvinius susitarimus, o interesų konflikto atveju – imtis kolektyvinių veiksmų, įskaitant streikus, savo interesams apginti (28 straipsnis).

Apibendrinant aptartuosius tarptautinius standartus galima teigti, kad asociacijų laisvės principui darbo santykių srityje yra skiriama daug dėmesio ir šios teisės įgyvendinimui nevienareikšmiškai teikiama ypatinga teisinė apsauga tarptautiniu bei nacionaliniu lygmenimis. Nors aptarti tarptautiniai teisiniai standartai neįtvirtina jokių konkrečių teisinės atsakomybės už asociacijų laisvės bei teisėtos profesinių sąjungos veiklos pažeidimus formų nei rūšių, visgi iš teisinių nuostatų turinio visumos ir tarptautinės teisinės jurisprudencijos pavyzdžių galima daryti išvadą, kad tik sukūrus tinkamas teisinės apsaugos priemones ir užtikrinant veiksmingą šių priemonių taikymą galima kalbėti apie realią ir pakankamą profesinių sąjungų ir jų narių teisinę apsaugą.

3. PROFESINIŲ SĄJUNGŲ VEIKLOS NACIONALINIAI TEISINIAI ASPEKTAI

Kaip minėta, Lietuvoje profesinių sąjungų steigimosi ir veiklos teisę garantuoja Konstitucija. Konstitucijoje profesinių sąjungų teisinis statusas apibrėžiamas tik esminėmis nuostatomis, o išsamiau profesinių sąjungų teises, pareigas ir garantijas nustato kiti Lietuvos Respublikos įstatymai, visų pirma Profesinių sąjungų įstatymas. Profesinių sąjungų įstatymo preambulėje įtvirtinta, kad profesinės sąjungos yra savanoriškos, savarankiškos ir savaveiksmės organizacijos, atstovaujančios darbuotojų profesinėms darbo, ekonominėms, socialinėms teisėms ir interesams ir juos ginančios. Šią įstatymo nuostatą galima laikyti tam tikru imperatyvu, kuris nusako profesinių sąjungų veiklos laisvės principą. Čia reikėtų pastebėti, kad profesines sąjungas, kaip darbuotojų atstovą, kuriam yra suteikta nemažai išimtinių kolektyvinių darbo teisės funkcijų, pripažįsta ir Darbo kodeksas (165 straipsnio 2 ir 3 dalys.). Darbo kodekso 179 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad profesinės sąjungos, gindamos darbuotojų darbo, profesines, ekonomines ir socialines teises ir interesus, vadovaujasi profesinių sąjungų veiklą reglamentuojančiais įstatymais, šiuo kodeksu ir savo įstatais. Teisės aktai nustato profesinių sąjungų steigimo ir jų, kaip juridinio asmens, statuso įgijimo reikalavimus (atitinkamai Darbo kodeksas ir Civilinis kodeksas). Profesinių sąjungų įstatymo, kurio 6 straipsnyje konkretizuojami minėtieji profesinių sąjungų steigimo reikalavimai, 3 straipsnyje įtvirtinta esminė profesinių sąjungų veiklos garantija – šių organizacijų veiklos laisvė, t. y. nustatyta, kad:

- profesinės sąjungos Lietuvoje veikia laisvai ir savarankiškai;
- visos profesinės sąjungos turi lygias teises;
- jos turi teisę parengti savo veiklos įstatus ir reglamentus, laisvai rinkti savo atstovus, organizuoti savo aparatą ir veiklą bei formuoti savo veiklos programą;
- valstybės ir savivaldybių institucijoms bei įstaigoms, darbdaviams, jų atstovams, kitiems pareigūnams, taip pat politinėms partijoms ir kitoms organizacijoms draudžiama kištis į profesinių sąjungų vidaus reikalus;
- profesinių sąjungų veikla negali būti administracine tvarka nutraukta ar laikinai sustabdyta².

Profesinių sąjungų įstatymo 10 straipsnyje apibrėžiamos profesinės sąjungos ir darbdavio tarpusavio santykių ribos ir nustatoma, kad profesinė sąjunga yra nepriklausoma nuo darbdavio ir jo atstovų. Profesinės sąjungos nepriklausomumą nuo darbdavio

2 Pabrėžtina, kad profesinių sąjungų veiklą priverstinai sustabdyti arba nutraukti gali tik teismas (Profesinių sąjungų įstatymo 9 straipsnis), jei profesinė sąjunga pažeidžia Konstituciją, kitus teisės aktus, t. y. jos veikla peržengia profesinės sąjungos funkcijų ribas (tokio veikimo pavyzdžiu galėtų būti nesankcionuotų masinių renginių, politinių streikų organizavimas, priešinga visuomenės ir valstybei tvarkai bei rimčiai veikla ir pan.).

vio bei valstybės ir savivaldybės institucijų garantuoja ir Darbo kodekso 166 straipsnis. Abiejose minėtose teisės normose nustatyta, kad darbdaviui ar jo atstovams yra draudžiama:

- daryti įtaką profesinių sąjungų sprendimams ar kitaip kištis į jų veiklą;
- nulemti darbuotojo priėmimą į darbą arba siūlyti išlaikyti darbo vietą, reikalaujant, kad jis nestotų į profesinę sąjungą ar išstotų iš jos;
- organizuoti ir finansuoti organizacijas, siekiančias trukdyti profesinių sąjungų veiklą, ją nutraukti ar kontroliuoti.

Savo ruožtu minėtieji teisės aktai įpareigoja valstybės ir savivaldybės institucijas susilaikyti nuo kišimosi į profesinių sąjungų veiklą, išskyrus atvejus, kai tai daroma pagal įstatymą dėl padaryto teisės pažeidimo (Darbo kodekso 166 straipsnio 1 dalis; Profesinių sąjungų įstatymo 3 straipsnio 2 dalis).

Profesinių sąjungų teisėtos veiklos apimtis ir turinį galima nustatyti iš egzistuojančio visuminio teisinio reguliavimo, kaip minėta, pirmiausia iš paties profesinių sąjungų specifinio statuso ir teisinės paskirties, taip pat funkcijų, kurias profesinėms sąjungoms suteikia galiojantys teisės aktai. Apibendrinant jau minėtas Profesinių sąjungų įstatymo bei Darbo kodekso nuostatas, taip pat atsižvelgus į atitinkamas kitų specializuotų įstatymų, kurie tam tikra apimtimi taip pat reguliuoja profesinių sąjungų teisinio statuso klausimus, kaip antai Valstybės tarnybos įstatymo, Vidaus tarnybos statuto, Prokuratūros įstatymo, nuostatas, galima išskirti tokias pagrindines profesinių sąjungų teises:

- 1) atstovavimas savo nariams santykiuose su darbdaviu ir jų darbo bei ekonominių ir socialinių teisių bei interesų gynimas (individualiai atstovauti savo nariams darbo ginčų sprendimo procedūrose, imtis kolektyvinių veiksmų, įskaitant mitingų, piketų, demonstracijų ir streikų organizavimą);
- 2) kolektyvinių derybų inicijavimas ir kolektyvinių sutarčių sudarymas, taip pat trišalių susitarimų su darbdaviais ir valstybės bei savivaldybių institucijomis sudarymas (pavyzdžiui, nacionalinių trišalių susitarimų pasirašymas);
- 3) dalyvavimas informavimo ir konsultavimo procedūrose, įskaitant darbdavio sudarytas darbo grupes, komisijas ar kitus kolegialius organus (vertinant valstybės tarnautojų tarnybinę veiklą, svarstant tarnybinius nusižengimus);
- 4) dalyvauti priimant vietos norminius darbo teisės aktus ir nacionalinio lygmens teisėkūros procedūrose (pagal Konstitucinio Teismo doktriną, teisėkūros procedūrų viešumo ir skaidrumo reikalavimai suponuoja valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų pareigą, priimant darbo santykius ir su jais susijusius socialinės ir ekonominės politikos klausimus reguliuojančius teisės aktus, įtraukti į teisėkūros procesą socialinius partnerius – profesines sąjungas ir darbdavių organizacijas, *inter alia* konsultuotis su jais dėl rengiamų teisės aktų projektų (Konstitucinio Teismo 2021 m. birželio 7 d. nutarimas);

- 5) vykdyti darbo teisės aktų laikymosi kontrolę, t. y. tikrinti, kaip darbdaviai laikosi ir vykdo įstatymus, kolektyvines sutartis, ar užtikrina imperatyvių darbuotojų saugos ir sveikatos sąlygų įgyvendinimą;
- 6) reikalauti, kad darbdaviai panaikintų savo neteisėtus sprendimus, darančius įtaką darbuotojų teisei ir socialinei padėčiai, o jei darbdaviai to nepadaro, kreiptis dėl tų sprendimų į teismą;
- 7) kreiptis į įgaliotas institucijas (visų pirma Valstybinę darbo inspekciją) ir reikalauti patraukti atsakomybėn darbdavį bei jo atstovus, jei šie pažeidžia darbo įstatymus, neužtikrina saugių ir sveikų darbo sąlygų, nevykdo kolektyvinių sutarčių.

Taigi apibendrinant galima teigti, kad profesinių sąjungų veikla apima ištis platų veiksmų lauką. Žinoma, jų atliekamos funkcijos, veiksmai, kurių imasi profesinės sąjungos, visada turi būti grindžiamos specifiniu šių organizacijų steigimo ir veikimo teisiniu principu – darbuotojų teisių ir interesų atstovavimu ir gynimu. Tik šį principą įgyvendinant ir užtikrinant jų veikla gali būti laikoma teisėtu profesinės sąjungos veikimu, kuriam taikoma tarptautinės ir konstitucinės teisės apsauga.

Lietuvoje galiojantys teisės aktai nustato, kad asmenys, trukdantys teisėtai profesinių sąjungų veiklai, atsako pagal įstatymus (Profesinių sąjungų įstatymo 3 straipsnio 2 dalis), taip pat asmenys privalo atlyginti savo neteisėta veikla padarytą žalą profesinei sąjungai (Darbo kodekso 167 straipsnio 3 dalis, Profesinių sąjungų įstatymo 20 straipsnio 2 dalis). Pagal Darbo kodekso 166 straipsnio 2 dalį, profesinė sąjunga turi teisę kreiptis į darbo ginčų komisiją, teismą ar kitas kompetentingas institucijas dėl neteisėto kišimosi į jos veiklą, prašyti įpareigoti nutraukti tokius veiksmus arba atlikti tam tikrus veiksmus ar atlyginti žalą.

4. BAUDŽIAMOJI ATSAKOMYBĖ UŽ TRUKDYMĄ TEISĖTAI PROFESINIŲ SĄJUNGŲ VEIKLAI

Kaip minėta, asmenims, kurie pažeidžia arba kėsinaisi į teisėtą profesinių sąjungų veiklą, gali kilti atitinkama teisinė atsakomybė. Lietuvoje pagal teisės šakas ir atitinkamus teisės aktus galima skirti dvi rūšis teisinės atsakomybės, kuri kyla asmenims, padariusiems teisės pažeidimą ir pasikėsinusiems į teisės aktų saugomas visuomenines ir teises vertybes, – tai administracinė atsakomybė už pavojingą veiką (veikimas arba neveikimas), atitinkančią administracinio nusižengimo požymius, kaip tai reglamentuojama Administracinių nusižengimų kodekse (toliau – ANK), ir baudžiamoji atsakomybė už pavojingą veiką, kuri yra uždrausta baudžiamuoju įstatymu (Baudžiamuoju kodeksu, toliau – BK) ir atitinka šiame įstatyme nustatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižen-

gimo sudėtį. Šiuolaikinėje Lietuvos teisės doktrinoje pripažįstama, kad baudžiamoji atsakomybė yra kraštutinė priemonė (*ultima ratio*) ginant visuomenę nuo įvairių teisinės tvarkos pažeidimų, bet pripažįstama ir tai, kad Lietuvos teisės sistemoje nėra aiškumo dėl racionalumu ir kriminologiniais tyrimais pagrįstos teisinės idėjos inkriminuojant kai kurias nusikalstamas veikas. Prie tokių veikų priskiriami ir teisės pažeidimai darbo ir socialinių teisių srityje (Fedosiuk, 2012). Iš esmės už visus darbo ir socialinės srities teisės pažeidimus taikoma administracinė atsakomybė (ANK yra numatyta apie 20 skirtingų šios srities administracinių nusižengimų). Gana unikalia situacija galima laikyti tai, kad Lietuvoje galima ir baudžiamoji atsakomybė, kaip minėta šio straipsnio pradžioje, už dvi nusikalstamas veikas, t. y. darbų saugos ir sveikatos apsaugos darbe reikalavimų pažeidimus (BK 176 straipsnis) ir trukdymą profesinių sąjungų veiklai (BK 177 straipsnis). Pastaroji nusikalstama veika yra laikoma baudžiamuoju nusižengimu, už kurį gali būti baudžiama viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu. Be to, trukdymas profesinių sąjungų veiklai ANK nėra numatytas, tuo tarpu teisės pažeidimas darbuotojų saugos ir sveikatos srityje gali užtraukti ne tik baudžiamąją, bet ir administracinę atsakomybę. Vadinasi, pastaruoju atveju, atsižvelgiant į kilusius teisinius padarinius, pažeidimo pobūdį ir kitas aplinkybes, gali kilti arba administracinė, arba baudžiamoji atsakomybė, o už profesinių sąjungų veiklos trukdymą visais atvejais būtų traukiama baudžiamojon atsakomybėn. Įdomu ir tai, kad baudžiamosios teisės ekspertai nurodo, jog ikiteisminiai tyrimai pagal BK 176 straipsnį yra pradedami tikrai dažnai (Gruodytė, 2021, p. 326), tai įrodo ir reikšminga Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 16 d. Teismų praktikos darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimo (BK 176 straipsnis) baudžiamosiose bylose apžvalga (LAT apžvalga, 2018), o BK 177 straipsnyje numatyta nusikalstama veika buvo užregistruota vos kelis kartus (Gruodytė, 2021, p. 326) ir tik viena byla iki šiol yra pasiekusi teismus ir jau yra priimta įsiteisėjusi LAT nutartis (LAT 2022 m. vasario 10 d. nutartis).

Taigi, BK 177 straipsnyje numatoma formalioji baudžiamąjį nusižengimo sudėtis, t. y. nusikalstamos veikos padariniai baudžiamajai atsakomybei kilti nėra būtini (Gruodytė, 2021, p. 340). Šio baudžiamąjį nusižengimo objektas yra teisėta profesinių sąjungų ar jos nario veikla (Švedas ir kt., 2009, p. 276–278). Baudžiamasis įstatymas nekonkretizuoja, kokios profesinės sąjungos ir jos narių veiklos ar funkcijų vykdymas yra šio teisės pažeidimo objektas. Vadinasi, visais atvejais siekiant nustatyti, kokiai profesinės sąjungos ar jos nario teisėtai veiklai (toliau – profesinės sąjungos teisėta veikla) pažeidimą įvykdęs asmuo galbūt buvo sukėlęs grėsmę, reikėtų vadovautis profesinių sąjungų veiklą reglamentuojančiais teisės aktais, taip pat atsižvelgti į Konstitucijos ir tarptautinių dokumentų nustatytus profesinių sąjungų veiklos teisinius standartus. Kita vertus, šio baudžiamąjį nusižengimo sudėtis suponuoja tai, kad baudžiamoji atsakomybė kyla tik už trukdymą profesinių sąjungų veiklai, bet ne už trukdymą kokiai nors kitai darbuotojo ar profesinės sąjungos atstovo

veiklai, kuri nėra susijusi su profesinių sąjungų veikla, jų funkcijų vykdymu. Teismai savo praktikoje laikosi pozicijos, kad pagal BK 177 straipsnį trukdymas teisėtai profesinių sąjungų ar jų narių veiklai yra mėginimas koku nors būdu neleisti profesinėms sąjungoms ar jų nariams įgyvendinti savo teisių ir pareigų, t. y. drausti darbuotojams burtis į profesines sąjungas, versti į jas nestoti ar išstoti iš jų, neleisti organizuoti susirinkimų, drausti įgaliotiems asmenims atstovauti įmonės ar organizacijos profesinės sąjungos nariams, disponuoti profesinės sąjungos turtu, organizuoti ar finansuoti grupuotes, siekiančias trukdyti profesinių sąjungų veiklai, ir pan. (Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. sausio 22 d. nutartis Nr. 1S-9-113/2010). Pavyzdžiui, teismas nepripažino nusikalstama veika pagal BK 177 straipsnį kritikos ir vienokios ar kitokios nuomonės apie profesinės sąjungos veiklą pareiškimo, nes tokiu atveju būtų paneigtos konstitucinės laisvės, įtvirtintos Konstitucijos 25 ir 26 straipsniuose (Kauno apygardos teismo 2015 m. kovo 30 d. nutartis Nr. 1S-548-594/2015). Teismų praktikoje trukdymu profesinės sąjungos veiklai nelaikomi ir tokie atvejai, kai profesinių sąjungų nariai yra pagrįstai atleidžiami iš darbo ar jiems taikoma atsakomybė už darbo pareigų pažeidimus.

Pabrėžtina, kad ši nusikalstama veika padaroma tik tyčia, t. y. kaltininkas turi suvokti, kad jis savo veika trukdo teisėtai profesinių sąjungų veiklai, ir norėti tai daryti. Vadinas, atliekant ikiteisminį tyrimą visais atvejais turi būti surenkama įrodymų, kurie pagrįstai leistų manyti, kad kaltininkas veikė tyčia. Pavyzdžiui, teismas pripažino, kad ikiteisminis tyrimas dėl BK 177 straipsnyje numatytos veikos buvo nutrauktas pagrįstai, nes jo metu nebuvo įrodyta, kad darbdavio atstovo reikalavimas profesinei sąjungai patikslinti, iš kurių darbuotojų darbdavys turi išskaičiuoti profesinės sąjungos nario mokesť, o nepateikus šių duomenų patvarkymas nutraukti nario mokesčio pervedimą profesinei sąjungai negali būti vertinamas kaip trukdymas teisėtai profesinės sąjungos veiklai. Šiuo atveju apeliacinės instancijos teismas nustatė, kad įmonės direktorius norėjo patikrinti realią situaciją, t. y. gauti naujų darbuotojų prašymus, o ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad įmonėje išties nebuvo aiškus ir tikslus profesinės sąjungos narių skaičius, todėl darbdavio reikalavimas pateikti (patikslinti) duomenis, iš kurių darbuotojų darbo užmokesčio turi būti išskaičiuojamas nario mokesťis, negali būti vertinamas kaip trukdymas teisėtai profesinių sąjungų veiklai (Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. sausio 22 d. nutartis Nr. 1S-9-113/2010).

Kaip matyti iš šių kelių teismų praktikos pavyzdžių, Lietuvoje yra keliami baudžiamosios atsakomybės už trukdymą teisėtai profesinių sąjungų veiklai praktikos klausimai, bet ir ikiteisminių tyrimų metu, ir vėliau teismuose BK 177 straipsnyje numatytai veikai nustatyti pritrūksta teisinių įrodymų, o esami įrodymai nėra pakankami kaltininko veiką traktuoti kaip neteisėtą ar tyčinę.

Šiame kontekste norėtusi aptarti iki šiol bene vienintelę Lietuvos baudžiamosios teisės praktikoje bylą, kurioje 2022 m. vasario 10 d. LAT priėmė galutinę ir neskundžiamą

mą nutartį dėl nusikalstamos veikos pagal BK 177 straipsnį (LAT 2022 m. vasario 10 d. nutartis Nr. 2K-7-697/2022), o pati nutartis sulaukė visuomenės ir, žinoma, profesinių sąjungų susidomėjimo (Pirmą kartą Lietuvos..., 2021).

Pagal bylos duomenis, kaltinamoji, būdama vienos įmonės struktūrinio padalinio vadovė, darė žodinį spaudimą ir grasindama būsima nemalonumais darbe (darbo pažeidimų fiksavimu ir net galimu atleidimu iš darbo) siekė savo pavaldinę įtikinti išstoti iš toje įmonėje veikiančios profesinės sąjungos. Ikiteisminio tyrimo metu buvo nustatyta, kad šie veiksmai turi nusikalstamos veikos, numatytos BK 177 straipsnyje, požymių. Pirmosios instancijos teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą (Kauno apylinkės teismo 2020 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis Nr. 1-398-737/2020) ir ištyręs visus byloje surinktus įrodymus, nusprendė pripažinti kaltinamąją tyčia, veikiant sąmoningai ir tikslingai, savo veiksmais siekus paveikti bendradarbius išstoti iš profesinės sąjungos ir tokiu būdu trukdžius profesinės sąjungos veiklai ir taip padarius nusikalstamą veiką pagal BK 177 straipsnį. Apeliacinės instancijos teismas pripažino, kad pirmosios instancijos teismas tinkamai įvertino įrodymus byloje ir teisingai kvalifikavo nuteistosios veiksmus kaip trukdymą profesinės sąjungos veiklai, todėl paliko galioti apylinkės teismo nuosprendį (Kauno apygardos teismo 2021 m. balandžio 8 d. nutartis Nr. 1A-36-397/2021). Kaip minėta, kasacinės instancijos teismas konstatavo, kad abiejų žemesniųjų instancijų teismai tinkamai ir teisingai vertino įrodymus, faktinių aplinkybių visumą, jų priimtas sprendimais nėra pagrindo abejoti, todėl atmetė nuteistosios kasacinį skundą.

Kaip jau buvo minėta šiame straipsnyje, taikant baudžiamąją atsakomybę už veiką, numatytą BK 177 straipsnyje, daugeliu atveju dar ikiteisminio tyrimo stadijoje paaiškėja įrodymų trūkumas arba jų netinkamumas, todėl aptarta baudžiamoji byla, kurioje buvo pritaikyta baudžiamoji sankcija už trukdymą profesinės sąjungos veiklai, yra reikšminga ir dėl teismų atlikto įrodymų vertinimo, ir dėl teisės taikymo aspektų.

Pabrėžtina, kad teismas šioje byloje esamus duomenis (įrodymus) vertino tiek atskirai, tiek lygindamas juos tarpusavyje, taip pat susiejo juos į vientisą loginę grandinę, nė vienam įrodymų šaltiniui neteikdamas išskirtinės reikšmės, patikrino įrodymų teisėtumą, sąsajumą ir pakankamumą.

Esminis įrodymas šioje byloje buvo garso įrašas: pokalbio metu kaltinamoji ragina savo pavaldinę išstoti iš profesinės sąjungos. Teismas nustatė, kad kaltinamoji kalbėdama nurodė, jog veikia įmonės direktoriaus vardu, o direktorius, kaip žinoma, yra subjektas, galintis tiek priimti, tiek atleisti darbuotojus iš darbo, todėl tiesioginės ar netiesioginės užuominos pavaldiems darbuotojams apie atleidimą iš darbo (šiuo atveju darbuotoja profesinės sąjungos narė jas suprato kaip grėsmę savo darbo vietos išsaugojimui) vertintinos kaip realus grasinimas, tai yra neteisėtas poveikis darbuotojui, siekiant palenkti jo valią dėl narystės profesinėje sąjungoje. Teismas nesutiko ir su kaltinamosios argumentais, kad pokalbio metu ji tik išsakė savo asmeninę neigiamą nuomonę apie

įmonėje veikiančią profesinę sąjungą, kurios nare trumpą laiką buvo ir ji pati, todėl tai laikytina jos teise turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Teismas nurodė, kad Konstitucijos 25 straipsnio 2 ir 3 dalys nustato apribojimus teisei reikšti savo įsitikinimus ir nuomonę, jei jie prieštarauja konstitucinei santvarkai ir yra nusikalstami. Šiuo konkrečiu atveju grasinančiomis užuominomis pasireiškęs siekis daryti įtaką darbuotojos narystei profesinėje sąjungoje, tokiu būdu trukdant pačios darbuotojos, kaip profesinės sąjungos narės, ir visos profesinės sąjungos veiklai, atriboja veiklą, sudarančią baudžiamojo nusižengimo sudėtį, nuo teisėtos veikos – asmeninės nuomonės išsakymo.

Byloje buvo pabrėžta, kad šis pokalbis ir jo turinys yra vertinamas atsižvelgiant į platesnį aplinkybių kontekstą: tuo metu, kai vyko pokalbis, įmonėje tvyrojo įtampa tarp profesinės sąjungos ir darbdavio dėl stringančių kolektyvinių derybų ir profesinės sąjungos iniciatyvinių veiksmų organizuojant streiką dėl šių derybų; aptariamuoju laikotarpiu iš profesinės sąjungos išstojo net 12 profesinės sąjungos narių, o iš kaltinamosios elektroninio pašto profesinei sąjungai buvo išsiųsti 5 analogiško turinio prašymai išstoti iš profesinės sąjungos; apie kaltinamosios pokalbį su pavaldine ir grasinimą atleisti iš darbo žinojo ir kiti darbuotojai, kurie liudijo teisme ir nurodė, kad ir jie sulaukė panašių grasinimų, jų darbo veikla buvo pradėta vertinti pernelyg atidžiai ir priekabiai, skiriamos daugkartinės drausminės nuobaudos; iš profesinės sąjungos „Facebook“ paskyros grupės įrašų matyti darbuotojų nerimas, kad narystė profesinėje sąjungoje gali neigiamai paveikti jų darbo santykius. Teismas konstatavo, kad nors nė vienas iš apklaustų liudytojų nenurodė, kad iš profesinės sąjungos išstojo kaip tik dėl nurodytųjų priežasčių, šią aplinkybę netiesiogiai patvirtina kiti įrodymai: darbuotojų pasisakymai „Facebook“ grupėje, padidėjęs darbuotojų, prašančių išstoti iš profesinės sąjungos, skaičius, naujų narių nestojimas. Taigi akivaizdu, jog pasklidusi žinia apie tai, kad narystė profesinėje sąjungoje kelia grėsmę darbo vietos išsaugojimui, sumažino šios profesinės sąjungos patrauklumą, darbuotojai prarado pasitikėjimą profesine sąjunga, bijojo būti jos nariais.

Teismas pažymėjo, kad profesinių sąjungų veiklos teisinis garantas yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Profesinių sąjungų įstatymas ir kiti norminiai aktai. BK 177 straipsnyje yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė tam, kas trukdė profesinės sąjungos ar jos nario teisėtai veiklai. Baudžiamajame įstatyme nėra apibrėžta, kokiais veiksmais gali pasireikšti trukdymas profesinės sąjungos ar jos nario teisėtai veiklai, bet sistemiškai aiškinant baudžiamojo ir Profesinių sąjungų įstatymų nuostatas matyti, kad pastarajame įstatyme įtvirtintas imperatyvus draudimas darbdaviui ar jo įgaliotajam atstovui sąlygoti priėmimą į darbą arba siūlyti išlaikyti darbo vietą reikalaujant, kad darbuotojas nestotų į profesinę sąjungą ar išstotų iš jos (Profesinių sąjungų įstatymas, 10 straipsnio 2 dalis). Akivaizdu, kad tokia veika yra trukdoma profesinės sąjungos veiklai, nes sumažėjus profesinės sąjungos narių skaičiui ribojama jos galimybė veikti.

Teismas pabrėžė, kad BK 177 straipsnyje numatyta nusikalstama veika pavojinga tuo, kad varžo teisėtą Lietuvoje veikiančių profesinių sąjungų ar atskirų jos narių veiklą ir kartu daro žalą konstituciniu lygmeniu įtvirtintiems teisėtiems šalies ūkyje dirbančių asmenų interesams. Teisė laisvai kurti profesines sąjungas bei laisvai ir savarankiškai joms veikti, ginant darbuotojų profesines, ekonomines ir socialines teises ir interesus, yra pagrindinė demokratinės valstybės asmenų teisė, įtvirtinta Konstitucijos 50 straipsnyje.

Iš byloje esančio pokalbio galima vertinti, kad kaltinamosios tikslas buvo trukdyti profesinės sąjungos veiklai, jos pagausėjimui įstojus naujų narių ir teisėtam profesinės organizacijos siekiui kuo plačiau atstovauti darbuotojų profesiniams ir socialiniams interesams santykiuose su įmonės administracija. Ši veika padaryta tiesiogine tyčia, nes kaltinamoji suvokė, kad, būdama įmonės padalinio vadovė, turėdama administracinius įgaliojimus savo pavaldinių atžvilgiu, be to, ne kartą pokalbyje pabrėždama, neva atstovauja įmonės vadovo pozicijai, darė neteisėtą poveikį darbuotojos apsisprendimui dalyvauti profesinės sąjungos veikloje. Atsižvelgtina į tai, kad veikos, nustatytos BK 177 straipsnyje, sudėtis yra formalioji, todėl materialijų padarinių neprivalėjo būti. Šiuo atveju reikšminga tai, į kokį objektą kėsinamasi. Profesinių sąjungų veikla yra konstitucinė vertybė ir dėl paties objekto svarbos bet kokie veiksmai, kuriais konkrečiai siekiama trukdyti profesinių sąjungų ar jų narių teisėtai veiklai organizuotis dėl savo profesinių, socialinių ir ekonominių teisių bei reikalavimų įgyvendinimo, yra realūs ir nusikalstamo turinio.

Ši baudžiamoji byla kol kas yra vienintelis realaus ir reikšmingo BK 177 straipsnio taikymo praktikoje pavyzdys. Ar tai galėtų pagrįsti nuomonę, kad baudžiamosios atsakomybės priemonės šiuo atveju nereikalingos, ar visgi priešingai, – pagaliau, po poros dešimtmečių teisinio reguliavimo galiojimo, pradedama suvokti profesinių sąjungų reikšmę ir veiksmingai ginti jų veiklos laisvę. Žinoma, negalima nesutikti su baudžiamosios teisės ir kriminalistikos mokslo atstovų pozicija, kad baudžiamųjų įstatymų draudimų ir sankcijų turi būti imamasi tik tada, kai tai neišvengiama, t. y. kai neįmanoma kitomis teisinėmis ir socialinėmis priemonėmis apginti pažeidžiamų teisių gėrių (Fedosiuk, 2012), bet kartu reikia atkreipti dėmesį į tai, kad analizuojama Baudžiamojo kodekso nuostata, kaip, beje, pripažįsta ir Lietuvos teismai, gina konstituciškai reikšmingą, vieną iš pamatinių darbuotojų teisių – teisę jungtis į profesines sąjungas tikintis, kad jos atstovaus ir gins kolektyvines bei individualias darbuotojų socialines, darbo bei ekonomines teises ir interesus. Čia verta pabrėžti, kad asociacijų laisvės principą gina ne tik tarptautiniai teisiniai standartai. Darbuotojų teisė jungtis į profesines sąjungas, kaip asociacijų laisvės integralioji dalis, yra laikoma viena iš fundamentaliųjų žmogaus teisių, kurią tiesiogiai garantuoja daugelio valstybių konstitucijos, taip pat ir Lietuvos Respublikos Konstitucija. Remiantis Konstitucinio Teismo pozicija, kad nustatant teisinius apribojimus ir atsakomybę už teisės pažeidimus privalu paisyti protingumo reikalavimo, taip pat proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti

būtinai demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (turi būti tikslų ir priemonių pusiausvyra), neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti (Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas), taip pat atsižvelgiant į šio Teismo suformuluotą konstitucinę doktriną profesinių sąjungų teisinio statuso klausimais, galima teigti, kad darbuotojų asociacijos laisvė ir jos pagrindu įsteigtų profesinių sąjungų veikla yra reikšmingas visuotinis gėris, neatsiejamas nuo darbuotojų, jų atstovų – profesinių sąjungų, kitų socialinių partnerių ir visos visuomenės interesų apsaugos. Profesinės sąjungos gali tinkamai ir veiksmingai vykdyti savo funkcijas, reikšmingas ne tik jų narių ar kitų darbuotojų teisei padėčiai, bet ir kaip svarbus valstybės demokratijos elementas, jei joms nekyla grėsmė dėl neteisėto darbdavio, valdžios institucijų, kitų trečiųjų asmenų elgesio. Taigi neteisėta veika, kuria kėsiamasi į šią konstitucinę teisę ir pilietinės demokratinės visuomenės veikimo vieno iš pagrindų – asociacijų laisvės principo įgyvendinimą darbo santykiuose, viena-reikšmiškai galima laikyti pavojinga visuomenei. Tokiai veikai užkardyti, priešingai nei kai kada oponuojant teigiama, nepakanka „švelnesnių“ priemonių, kaip antai administracinės ar drausminės (darbo) atsakomybės.

IŠVADOS

1. Profesinės sąjungos ne tik patenka į bendrąjį asociacijų laisvės principo turinį (Konstitucijos 35 straipsnis), bet jų steigimosi, veiklos, savarankiškumo ir kiti aspektai yra ir specialiuųjų konstitucinių normų objektas (Konstitucijos 50 straipsnis). Atsižvelgiant į specifinį profesinių sąjungų tikslą – ginti darbuotojų socialines, darbo ir ekonomines teises, šių organizacijų svarba ne kartą buvo pabrėžta ir Konstitucinio Teismo doktrinoje.
2. Profesinių sąjungų veiklos laisvės principas yra neginčytinai pripažįstamas tarptautiniu ir regioniniu lygmeniu. Atitinkamas normas nustatantys tarptautiniai, regioniniai, Europos Sąjungos teisės aktai, jų taikymo praktika visuotinai formuoja nuostatą, kad profesinių sąjungų veiklos laisvę pažeidžia ne tik akivaizdūs darbdavių veiksmai trukdant steigti profesinę sąjungą ar tapti jos nariu. Šios laisvės pažeidimu laikytini ir iš pirmo žvilgsnio aiškaus neigiamo poveikio nedarantys darbdavių veiksmai, pavyzdžiui, vertimas stoti į tam tikrą profesinę sąjungą ar nepagrįstas finansinės paramos teikimas profesinėms sąjungoms ar jų nariams.
3. Tiek nacionalinis, tiek tarptautinis teisinis reguliavimas pripažįsta, kad profesinių sąjungų savarankiškumo principas turi būti saugomas ir ginamas ne tik nuo darbdavių, bet ir nuo kitų subjektų neteisėto kišimosi. Iš nacionalinių teisinių nuostatų visumos ir tarptautinės teisinės jurisprudencijos pavyzdžių galima daryti išvadą, kad tik sukū-

rus tinkamas teisinės apsaugos priemonės bei užtikrinant veiksmingą šių priemonių taikymą galima kalbėti apie realią ir pakankamą profesinių sąjungų (jų narių) teisinę apsaugą. Be darbo teisės ar administracinės teisės garantuojamų profesinių sąjungų veiklos laisvės apsaugos mechanizmų, svarbūs ir baudžiamosios teisės nustatyti instrumentai.

4. Baudžiamosios atsakomybės pagal BK 177 straipsnį taikymo praktika Lietuvoje išties nėra gausi. Pirmoji tikrai aktuali ir reikšminga byla išnagrinėta tik 2022-aisiais (LAT 2022 m. vasario 10 d. nutartis Nr. 2K-7-697/2022). Autorių nuomone, tokia padėtis jokiū būdu nepaneigia šio BK straipsnio ir jame numatytos veikos pripažinimo nuskalstama reikalingumo, priešingai, – galima tikėtis, kad baudžiamoji atsakomybė už kliudymą teisėtai profesinės sąjungos ir jos nario veiklai sudaro prielaidas tolesnei teismų praktikai, iki šiol mažiau dėmesio sulaukusių teisės pažeidimų ištyrimui ir nubaudimui už juos.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

- Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33-1014.
- Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). *Valstybės žinios*, 2006, 68-2497.
- Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3290.
- Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77-3288.
- Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 87 „Dėl asociacijų laisvės ir teisės jungtis į organizacijas gynimo“ (1948). *Valstybės žinios*, 1996, 27-653.
- Tarptautinės darbo organizacijos konvencija Nr. 98 „Dėl teisės jungtis į organizacijas ir vesti kolektyvines derybas principų taikymo“ (1949). *Valstybės žinios*, 1996, 28-674.
- Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1950). *Valstybės žinios*, 1995, 40-987.
- Europos socialinė chartija (pataisyta) (1996). *Valstybės žinios*, 2001, 49-1704.
- Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo (suvestinė redakcija 2016). OL C 202, p. 01.
- Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (2016 m. redakcija). OL C 202, p. 389.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89-2741.
- Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (2016). TAR, Nr. 23709.
- Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymas (1991). *Valstybės žinios*, 34-933.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija

- Konstitucinio Teismo 1999 m. sausio 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos profesinių sąjungų įstatymo preambulės 2 dalies, 10 straipsnio 4 dalies, 17 straipsnio, 18 straipsnio 1 dalies, 21 straipsnio ir 23 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 9-199.
- Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo (1995 m. vasario 21 d. redakcija) 16 straipsnio 1 da-

- lies, 17 straipsnio 1 ir 2 dalių, 19 straipsnio ir šio įstatymo (2000 m. birželio 20 d. redakcija) 27 straipsnio 4 ir 7 dalių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. birželio 15 d. nutarimu Nr. 852 „Dėl Lietuvos Respublikos daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatymo įgyvendinimo tvarkos“ patvirtintų Tipinių daugiabučių namų savininkų bendrijų įstatų 8 punkto 1, 3 ir 4 pastraipų, 10 punkto 1 pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 110-3536.
- Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusių valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 2003, 93-4223.
- Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 105-3894.
- Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 10 d. sprendimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ išaiškinimo“. *Valstybės žinios*, 21-664.
- Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 131 straipsnio 4 dalies (2001 m. rugsėjo 11 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 234 straipsnio 5 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 244 straipsnio 2 dalies (2003 m. balandžio 10 d., 2003 m. rugsėjo 16 d. redakcijos), 407 straipsnio (2003 m. birželio 19 d. redakcija), 408 straipsnio 1 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 412 straipsnio 2 ir 3 dalių (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 413 straipsnio 5 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija), 414 straipsnio 2 dalies (2002 m. kovo 14 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl pareiškėjo – Šiaulių rajono apylinkės teismo prašymų iširti, ar Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 410 straipsnis (2002 m. kovo 14 d. redakcija) neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*, 7-254.
- Konstitucinio Teismo 2021 m. birželio 7 d. nutarimas Nr. KT99-N9/2021 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 m. spalio 16 d. nutarimo Nr. 1038 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. sausio 28 d. nutarimo Nr. 99 „Dėl Komandiruočių sąnaudų atskaitymo iš pajamų taisyklių patvirtinimo“ pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams“. TAR, Nr. 2.

Specialioji literatūra

- Fedosiuk, O. (2012). Baudžiamoji atsakomybė kaip kraštutinė priemonė (*ultima ratio*): teorija ir realybė. *Jurisprudencija*, 19(2), p. 715–738.
- Gruodytė, E. et al. (2021). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Specialioji dalis*. Pirmoji knyga. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Sinkevičius, V. (red.) (2022). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Švedas, G. (red.) (2009). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras*. Specialioji dalis (99–212 straipsniai). Vilnius: VĮ Registrų centras.
- Švedas, G. (2012). Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika, *Teisė*, 82, p. 12–25.

Švedas, G. (red.) (2022). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso Specialiosios dalies sistemiškumo iššūkiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

15min.lt. *Pirmą kartą Lietuvos istorijoje teismas nubaudė už trukdymą profesinių sąjungų veiklai* [interaktyvus] (modifikuota 2021-04-22). Prieiga per internetą: https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/pirma-karta-lietuvos-istorijoje-teismas-nubaude-uz-trukdyma-profsajungu-veiklai-56-1491112?utm_medium=copied [žiūrėta 2023 m. rugsėjo 30 d.].

Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 16 d. Teismų praktikos darbuotojų saugos ir sveikatos reikalavimų pažeidimo (BK 176 straipsnis) baudžiamosiose bylose apžvalga Nr. AB-48-1. *Teismų praktika*, 48, p. 380–408.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. vasario 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-697/2022.

Kauno apygardos teismo 2021 m. balandžio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-36-397/2021.

Kauno apygardos teismo 2015 m. kovo 30 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-548-594/2015.

Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. sausio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-9-113/2010.

Kauno apylinkės teismo 2020 m. rugsėjo 10 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-398-737/2020.